

T. HORVÁTH ÁGNES

Sidonius a középkor és a reneszánsz magyar irodalmában

Sidonius Apollinaris vers- és levélgyűjteményét már a középkori Európában műfaji mintaként és stilisztikai példatárként használták. A cikk magyarországi megjelenését követi nyomon az európai műfaji áttételektől műveinek valós, citátumokban is megjelenő ismertségéig.¹

Kulcsszavak: Sidonius, *speculum regis*, *suasoria*, *propempticon*, *panegyricus*, *epistola*, *imitatio*, *exemplum*, allúzió

Sidonius Apollinaris (430 k.–482 k.) gallo-római arisztokrata családból származott, magas állami tisztségeket töltött be, végül Clermont püspöke lett.² Hagyatéka kilenc kötetnyi levél és huszonhárom költemény. Tanulmányunk Sidonius ismeretének nyomait vizsgálja a korai magyar irodalomban. Ezt a fennmaradt könyvlisták és kötetek, a korszak irodalmi *imitatió*inak, végül a szerzők közvetlen hivatkozásainak vizsgálatával végeztük el.

Középkori jelenléte irodalmi életünkben hipotetikus alapokon nyugszik. A magyar írásbeliség első századaiból nincs tudomásunk Sidonius-kéziratról. Középkori kultúránk alapjait képező könyvgyűjteményeinkről csak töredékes információink vannak. A feljegyzések a legszükségesebb művek, *psalteriumok*, liturgikus és teológiai könyvek sze-

¹ A publikáció az MTA–SZTE Antikvitás és Reneszánsz: Források és Recepció Kutatócsoport (TK2016-126) támogatásával jelent meg.

² Sidoniusról és a Sidonius-kutatásról részletesen ld. *Edinburgh Companion to Sidonius*, továbbá: T. HORVÁTH (2002: 63–64), T. HORVÁTH (2001).

rény kollekciónak utalnak, hiszen István korában egy új kultúrát is meg kellett honosítani Magyarországon. Ehhez, hagyományok híján, példákra volt szükség. Ezeket a hazánkba érkező papok hozták magukkal. Az ő irodalmi jártasságuk alapozhatta meg Sidonius megjelenését a magyar irodalomban. Feltételezhetjük, hogy mivel Európában a IX. századtól folyamatosan másolták munkáit,³ és *citatumai* az irodalmi művekben is fellelhetők, ezért a külföldről érkezett papok, szerzetesek hozzánk is eljuttatták ezeket. Azt, hogy ez így volt, szerzőnk középkori irodalmi jelentőségének igazolásával támaszthatjuk alá.

A feltevés igazolása lehet a királytükör elsők közti megjelenése a hazai irodalomban. A *speculum regis*⁴ műfaji kialakulásának alapja a *suasoria*,⁵ a tanító levél és a *commonitorium*, a verses erkölcsi tanítás. Nem állíthatjuk ugyan, hogy Szent István király *Intelmeinek* közvetlen mintája Sidonius lett volna, de mivel az *Intelmek* forrásául a Karoling királytükörök szolgáltak, amelyek műfaji kialakulásában Sidonius jelentős szerepet játszott, ezeken keresztül közvetett hatása lehetett rá. Sidonius is írt *suasoriát*, amelynek két, egymással ellentétes megnyilatkozása az *Ep.* 1, 2. és az *Ep.* 3, 13, amelyek közül az első a középkor sokat idézett forrása volt, valamint a személyiségrajz és a *panegyricus* középkori mintájául szolgált. Azok a keresztény erények, amelyek a Karoling királytükörökben felbukkannak és az *Intelmek* gerincét alkotják,⁶ Sidonius leveleiben is megtalálhatók, és mintaadóan a hagyományos római erények krisztianizált változataivá lettek.⁷

³ Pl. Paris, BNF Lat. 13744, Avranches BM, 242; Cluny, *Libri epistolarum Sidonii episcopi*... Ld. CHRONOPOULOS (2010: 265–267).

⁴ A műfaji kérdésekhez bő irodalmat ad HAVAS (2012: 364, 4. jz). A klasszikus ókor hagyományait ebben a műfajban H. H. ANTON tanulmányai vizsgálják részletesen: ANTON (1968: 45skk), ANTON (1989), ANTON (2000).

⁵ Magyar vonatkozásaihoz ld. HAVAS (2012: 366skk).

⁶ HAVAS (2012).

⁷ *Sapientia* (*divina sapientia* és *clementia*), *fides*, *caritas*, *spes*, *lectio scripturae*, *indulgentia*, *patientia*, *confessio*, *timor Domini*, *ieiunium*, *castitas*: Sid. *Ep.* 9, 9, 13; *Ep.* 1, 2, 9; *Ep.* 4, 17, 1; *Ep.* 1, 9, 3; *Ep.* 4, 17; *Ep.* 9, 15, 2; *Ep.* 5, 1, 1. stb. *militia clericali*: *Ep.* 4, 1, 1; *Ep.* 6, 1, 3; *Ep.* 7, 2, 3. stb.

Az *Intelmek* és a Karoling királytükörök eszmei és nyelvi kapcsolata ma már vitathatatlan.⁸ Hans H. Anton⁹ bizonyította ennek az állambölcseleti műfajnak antik gyökereit, és Havas László a Szent István-i *Intelmek* kapcsán forrásként Seneca, Marcus Aurelius, Plinius minor, Augustinus mellett Sidoniust emeli ki.¹⁰ Ez ugyan nem közvetlen hatás, nem egy Sidonius-szöveghely vagy kódex feltűnése a magyar irodalomban, de az első olyan jel, amely arra mutat, hogy Sidonius, európai ismertsége folytán a királytükörökbe beépülve, eljuthatott hozzánk is.

Sidonius műveinek részletei kezdetben *florilegium*okban terjedtek,¹¹ majd *epistolái* miatt a levélirodalom kizárólagosan olvasott négy klasszikusa¹² között tartották számon. Európában a XII–XIII. század volt Sidonius népszerűségének középkori csúcspontja.¹³ Csodálói mint az „antik ékesszólás helyreállítóját”¹⁴ idézték. A szórványos említésekből toposzok lettek, ezek a *chrestomathiák* szövegeit gyarapították, majd felfedezték a teljes szerzői életművet is. Így lehetett Magyarországon is.

Magyarországra először francia területekről kerülhettek be Sidonius-szövegek. Már a somogyvári bencés monostor alapítólevelében is találkozhatunk egy francia *grammaticusszal*, Petrus Pictaviensisszel,¹⁵ aki elsőik között hozhatta magával a francia kolostorokban oktatott irodalmat. A káptalani iskolák már a XI. századtól léteztek, számuk egyre gyarapodott, és feltétlenül szükségük volt olyan könyvekre, amelyekből taníthattak. A kolostori tankönyvirodalom kapcsán – könyvlisták híján – csak sötétben tapogatódzunk. Lányi Károly egyháztörténete a középkor oktatásra használt szövegei között ugyan név szerint is megnevezi szer-

⁸ Az *Intelmek* forrásainak értelmezésére a korábbi vitákat és eredményeket is összegzően ld. ADAMIK (2008).

⁹ ANTON (2000).

¹⁰ HAVAS (2002: 7, 4. jz).

¹¹ CHRONOPOULOS (2020). Az E. M. SANFORD által összeállított „tankönyvlistán” kilenc gyűjteményben található meg. SANFORD (1924: 207. 32; 229. 274, 277; 232. 314; 233. 327; 234. 344; 235. 351; 236. 376; 238. 390).

¹² Cicero, Plinius minor, Symmachus, Sidonius.

¹³ LOBATO (2020: 264skk).

¹⁴ Pl. Petrus Pictaviensis, *Panegyricus ad Petrum Venerabilem* 71–72. Sigebertus.

¹⁵ Nem azonos a skolasztikus teológussal, ld. GERECZE (1897: 134). Poitiers Szt. Márton alapította kolostora kapcsolatban állt Magyarországgal.

zónket,¹⁶ de nem tudjuk, hogy milyen forrásokra hagyatkozott. A legvalószínűbb az, hogy az európai minták alapján általánosított. Az oktatott anyag kapcsán Sidoniusszal együtt említi Dares Phrygiust is, akinek irodalmi hatását már vizsgálták Anonymus kapcsán. Legutóbb Juhász Péter állapította meg, hogy az a „humanista” érdeklődés, amely a *Gestát* jellemzi, a XII. század közepi Loire-vidékre vezethető vissza.¹⁷ Ez az a terület, ahol Sidonius kultuszát őrizték, és ahonnan a ciszterciek közvetítésével Sidonius-szövegek kerülhettek Magyarországra. Az antik szövegek fennmaradásában komoly szerepe volt a helyi szöveggyűjteményeknek. Ez lehet a magyarázata, hogy a középkori műformák kialakulásakor a folyamatosan olvasott, ún. „nagy klasszikusok” mellett a késő római irodalom alkotásai éppoly példateremtők.

Ezt a feltevést további tények is erősítik. A levelek műfaji előzményül szolgáltak az oklevelek számára is.¹⁸ Középkori leveleink kapcsán már Mezey László utalt az antik levelezés és az okleveles gyakorlat kölcsönhatására.¹⁹ Déri Balázs²⁰ egy II. András 1217-ben kiadott oklevelében fellelt Ovidius-disztichon kapcsán kifejti, hogy a XIII. századtól megszorodtak okleveleinkben az antik idézetek. Ennek alapján arra a következtetésre jut, hogy ekkortól már közkézen kellett, hogy forogjanak antik kéziratok, vagy legalább *florilegiumok*, amelyekből műveltebb oklevélíróink is meríthettek. Az általa vizsgált disztichont a Sidonius által leírt (*Ep.* 2, 13, 4) Damoklész-történettel hasonlítja össze. Déri ugyan nem igazolja, hogy maga Sidonius lehetett a forrás, de példákat hoz arra, hogy egy-egy történetet számtalan elbeszélő átírt, és ezek kivonatokban, vagy egyéb művek részleteiben terjedtek.²¹ Így Európához hasonlóan, ahol Sidonius már a XI–XII. századi bencés kolostorok iskoláinak könyvlistáján is szerepelt,²² jelen lehetett Magyarországon is.²³

¹⁶ LÁNYI (1866: 566).

¹⁷ JUHÁSZ (2019: 37skk).

¹⁸ Róma jogbiztosító iratainak formája: levél. T. HORVÁTH (2002: 16–17).

¹⁹ *Árpád-kori és Anjou-kori levelek. XI–XIV. század* (1960: 16).

²⁰ DÉRI (2005).

²¹ Cic. *Tusc.* 5, 61–62. Már ez is *imitatio*, az eredeti történet forrása Timaios vagy Diodórosz Szikulosz lehet.

²² VIZKELETY (2015: 418).

²³ Ugyanezt a történetet ld. *Janus Pannonius* 243.

Nálunk a reneszánsz korától jelentek meg az első Sidonius-kéziratok és nyomtatott kiadások. Sidonius olvasását többször csak abból feltételezhetjük, hogy neve és műveinek címe szerepelt a kézirat-leltárak listáiban. Így olvasóira gyakorolt hatása a Sidonius-kötetek birtokosainak egy részénél nem vizsgálható. Azonban az intertextuális kutatások eredményeképpen az utóbbi időben több olyan publikáció²⁴ is megjelent, amely a régi magyar irodalom emlékeiben Sidonius hatását, illetve a tőle vett idézeteket is kimutatta.

A legkorábbi Sidonius-kéziratot egy reneszánsz kori összeállításban találjuk.²⁵ Ez VIII/IX–XVI. század közötti kéziratok heterogén gyűjteménye, amelynek legkorábbi irata egy – Endlich által a IX. századra, Dolveck szerint²⁶ pedig a VIII. század végére datált – Sidonius-epigramma. A kötetet a polihisztor filológus Zsámboky János (1531–1587) állította össze. A különböző keletkezési idejű másolatok egy *Anthologia Latiná*hoz hasonló kollektiót alkotnak. Juvenalis, Albertus Magnus, Eucheria, Ovidius, Gratius Faliscus, Martialis és Rutilius Numantianus (sic!) társaságában²⁷ rangot és Zsámboky korának irodalmi értékítéletét jelenti Sidonius beillesztése a születendő kötetbe. A válogatás elve a *florilegiumok* európai mintáit követi. A Sidonius-kézirat Lyonból származik, és egyidős a legkorábbi Sidonius-kódexekkel, sőt úgy tűnik, hogy ez a töredék minden ismert kézirat közül a legkorábbi. Pontos provenienciája nem állapítható meg, jelenleg ugyanis nem ismerünk más olyan Sidonius-kéziratot, amely a VIII/IX. század fordulóján keletkezett volna. Azt sem tudjuk, hogy Zsámboky honnan jutott hozzá. Mivel lyoni, az irat kora miatt a lugdunumi kötődésű püspök francia kézirat-hagyományához kell, hogy tartozzon. Az ott másolt szöveg Zsámbokyhoz kerülésének módja kérdéses, de lehetséges, hogy Janus Pannonius vagy Galeotto kéziratái közül került hozzá.

²⁴ Ld. pl. FAZEKAS Sándor, VADÁSZ Géza, KISS Farkas Gábor stb. cikkünkben is idézett tanulmányait.

²⁵ A bécsi királyi könyvjegyzék CCXXVII. tétele. Cod. Vindob. lat. 277, ÖNB 277. ENDLICH (1836: 121).

²⁶ ENDLICH (1836: 121), DOLVECK (2020: 542).

²⁷ *Tabulae codicum* (1864–1899: 39). A név bevett írásváltozata: Rutilius Namatianus.

A Petrus Cenninius firenzei *scriptor* által 1468-ban másolt kódex az első ismert Sidonius-munka,²⁸ amely bizonyíthatóan magyar megrendelésre készült. A *Bibliotheca Corviniana* 117. kódexe²⁹ a verseket illetően majdnem teljes, 23 Sidonius-*carmen* tartalmaz. A kódexben szerepel továbbá Q. Serenus *Liber medicinalis* és Crispus Mediolanensis Diaconus *Carmen medicinale* c. műve. A kötet, amelyben két orvosi tartalmú költemény mellett egy mitologikus és történelmi tárgyú Sidonius-versgyűjtemény áll, első látásra meghökkentő elegyet alkot. A kódex összeállítása Mátyás érdeklődésén túl alighanem Galeotto Marzio hatását mutatja, akinek egyik kedvelt forrása Serenus volt.³⁰ Feltehetően az ő javaslatára tették hozzá az orvosi művekhez másik kedvencét, Sidoniust is. Galeotto Sidoniust a pogány kulturális hagyományt a kereszténységgel ötvöző szemlélete, a pogány erények krisztianizálása miatt kedvelte. A kódex eredetileg Vitéz Jánosé lehetett. A szöveg lapszéli jegyzetei mindenesetre az ő kezétől származnak. A bejegyzések túlnyomó többségükben nem emendációk, hanem főként lapszéli emlékeztetők. A szövegjavítások is inkább értelmezések, mintsem egy másik kézirattal történő összevetés eredményei.³¹ A megjegyzések a klasszikusok beható ismeretét, és Vitéz történelmi érdeklődését tükrözik.³² A hunokra vonatkozóan két helyen is³³ javított, a „*chinnus*” mellett a lapszélen „*hunnus*” áll, ugyanakkor *Acincum* (Aquincum)³⁴ fölött elsiklott, feltehetően nem tudta azonosítani. A kódex kéziratossági megjegyzései alapján teljesen biztos, hogy Vitéz János ismerte a *carmen*eket,³⁵ de talán a leveleket is. Ek-

²⁸ CSAPODINÉ (1974), FOHLEN–JEUDY–RIOU–PELLEGRIN (1982: 244–245).

²⁹ Vat. Pal. Lat. 1587. MAILLARD–MONOK–NEBBIAI (2009: 61).

³⁰ SZÖRÉNYI (1982: 48).

³¹ Pl. 13v: *Fulminis et lapidem scopulos* mellett a lapszélen: *Flu*, azaz Vitéz János *Fluminis*-ra javít, tévesen. Ez arra utal, hogy nem egy másik kézirattal vetette össze. Ld. még a 28v; 30v; 32r; 38r javításait is.

³² Avitus-panegyricushoz (*Carm.* 7) fűzött, Ovidiusra történő utalása 21r, vagy a 24–44. sorok mellé tett megjegyzései, ahol a Sidonius által gyakran különös módon használt *epithetonok*ra hívta fel a figyelmet (25v). Kiemeli a Caligulától Traianusig terjedő császárak sorát (27r). A *Carm.* 9-ből Küroszt, Dareioszt és egy széles mitológiai körképet (*Carm.* 9, 30: 37v; *Carm.* 9, 54: 38r) is figyelemre méltónak tartott.

³³ Fol. 29, 31.

³⁴ Sid. *Carm.* 5, 107: *Fertur, Pannoniae qua Martia pollet Acincus*.

³⁵ CSAPODINÉ (1979).

kor a kulturális hatás nálunk már itáliai, így Sidonius – szemben a legkorábbi kézirat feltételezett provenienciájával³⁶ – már nem francia, hanem olasz közvetítésen keresztül kerülhetett a magyar humanisták látókörébe. Szintén Zsámboky gyűjtése³⁷ az ÖMV 3204 jelzetű kódex.³⁸ Ez a XV. század végére datált kötet Sidonius leveleinek szemelvényeivel kezdődik, s Galeotto Marzio, Janus Pannonius és Prothasius olmtüzi püspök³⁹ levelezését is tartalmazza.⁴⁰ A kötet rendezőelve a levél mint műfaj, tehát nem véletlenül kerültek egy csoportba a kéziratok. A szerkesztés tipikusan humanista: a reneszánsz szerzők levelei előtt ott áll Sidonius mint kétségtelen bizonyíték arra, hogy levélgyűjteményét nemcsak ismerték, de *exemplum*ként használták is.

Sidonius mint a levél-műfaj modelljét már láttuk a Vienna ÖMV 3204. kódexben, de kézzelfogható hatása Vitéz Jánosnál mutatható ki először. A magyar irodalomban ő adott ki először rendezett leveleskönyvet. Erről Vitéz János első kiadójának, Bél Mátyásnak megjegyzését kell idéznünk,⁴¹ miszerint Vitéz János mintája a levélkiadásban Symmachus és Sidonius lehetett.⁴² Az *imitatio* hatása valóban érezhető, különösen a hangnemet illetően, elég, ha csak Vitéz leveleinek Sidoniusra is jellemző álszerény mentegetőzését tekintjük,⁴³ amelynek során dús antik példatárral állítja szembe saját „gyengécske” műveit. Ez az álszerény affektáltság, amely Cicerótól és Tacitustól ered, a késő római irodalomban retorikai toposzként élt tovább Venantius Fortunatus és Sidonius műveiben. Ennek stílusformaként történő hagyományozódását ismerjük a középkor irodalmában,⁴⁴ de továbbélése a reneszánszban is

³⁶ Cod. Vindob. lat. 277, ÖNB 277.

³⁷ CSONTOSI (1884: 188).

³⁸ Cod. Vindob. lat. 3201. DOLVECK (2020: 535).

³⁹ Protasius von Boskowitz und Černahora (1459–1482).

⁴⁰ ÁBEL (1880: 27).

⁴¹ Bél maga is idézte Sidonius, tehát nem alap nélküli a megjegyzése. Az *Adparatusban* Bél (1735: 101. n. b): *Carm.* 8; 103. n. u: *Carm.* 8; és a *Notitiae Hungariae*-ban is hivatkozott rá. Bél (1742. IV. Bars XXIV).

⁴² HORVÁTH (1935: 73), vö. KISS (2019: 483, 55. jz).

⁴³ Csak egy példa: *Előszó Zrednai János úrnak...1.* A szöveg hangneme és szókészlete szinte teljesen megegyezik Sid. *Ep.* 7, 18, 1 és *Ep.* 8, 16, 3 mentegetőzéseivel.

⁴⁴ CURTIUS (1973: 410).

kétségtelen. A humanista tudósok kiterjedt levelezésén is érződik a későantik hagyomány. Sidonius igen népszerű volt Itáliában, és bár Petrarca keményen bírálta, Poliziano hatására a kor megkerülhetetlen antik szerzőjévé és a kialakuló új irodalmi normák alapjává vált.⁴⁵ Sokan birtokolták teljes kéziratát,⁴⁶ és ottani olvasásának hatása hozzánk is elérhető. Szinte valamennyi magyar szerző levélgyűjteményének szóhasználatában, fordulataiban ott érezhető Sidonius stílushatása. A levelekben is a Sidonius-*panegyricus*ok gondolatisága tükröződik vissza: a sokoldalú műveltség és a vezetői rátermettség hangoztatása.⁴⁷

Sidoniusnak egy műfajon keresztül való ismertté válása elmondható *panegyricus*aikról is. Ennek eredetét Janus Pannoniusra vezethetjük vissza, akinek dicsőítő énekei voltak nálunk az elsők ebben a műfajban. Az ő forrásának Claudius Claudianust szokták tekinteni, de ha figyelembe vesszük Janus itáliai útját, az ott szerzett irodalmi tapasztalatokat és a Corvinák Sidonius-kötetét, feltételeznünk kell a Sidonius-művek ismeretét is. Arról sem feledkezhetünk meg, hogy az elemzők, amikor Claudianusra hivatkoznak, nem minden esetben veszik figyelembe, hogy ő viszont Sidoniusra gyakorolt hatást, így a Claudianusnak tulajdonított stílushatás az *imitatio*-láncon keresztül ugyanúgy lehetett Sidoniusé is.

⁴⁵ LOBATO (2020: 676–677).

⁴⁶ V. Miklóstól Pico della Mirandoláig számos tulajdonosról tudunk. LOBATO (2020: 678).

⁴⁷ Egy szép példa Filippo Beroaldo levele Váradi Péterhez, akinek Apuleius-kommentárját ajánlotta. *Haec omnia acervatim congesta et citra cessationem quot diebus resurgentia efficiunt, ut vix sit interdum respirandi locus, ut cogar etiam in gratis esse brevilocus sed illud imprimis brevilocquentem me facit, quod eloquentiae tuae fulmina et flumina perhorresco, quod tua dapsilis facundia et largus orationis fons me retardant et reprimunt, cum tu in copioso dicendi genere domineris, nos in brevibus potius sicco caractere cohibeamur. Accepi adeo nuper litteras tuas, dii boni, qua ubertate praescatentes, quibus flosculis excultas, quibus eloquii pigmentis coloratas!* (VÉBER [2006: 416]). Ez a néhány sor kísértetiesen hasonlít Sidonius frázisaira, akinek a választékosság, a nyelv hajlékonysága és színessége, a tiszta latinság, a bővizű folyóként áramló beszéd és a vidéki születés ellenére a kultúra központjának műveltségével bíró alkotó stb. mint igény gyakran visszatérő motívumai. Pl. Sid. Ep. 4, 17, 1: *quarum utique virtutum caritas prima est, quae te coegit in nobis vel peregrinis vel iam latere cupientibus humilia dignari; tum verecundia, cuius instinctu dum immerito trepidas, merito praedicaris; tertia urbanitas, qua te ineptire facetissime allegas et Quirinalis impletus fonte facundiae poter Mosellae Tiberim ructas, sic barbarorum familiaris, quod tamen nescius barbarismorum, par ducibus antiquis lingua manuque, sed quorum dextera solebat non stilum minus tractare quam gladium.*

Janus Pannoniusnak már tanulóéveiben kezébe kerülhetett Sidonius. A leginkább elfogadott nézet, hogy a *Theszipiszről és Aiszkhüloszról* c. versében⁴⁸ a horatiusi *ars poeticát* Sidoniuson keresztül öntötte versbe.⁴⁹ Még metrikailag is hozzá igazodik, hiszen a horatiusi versformát is disztichonná és hendecasyllabussá alakítja át. A reneszánszban a hendecasyllabus sidoniusi eredetének lehetőségét nálunk még nem vizsgálták, de olasz hatását igen, és a sor spondeusos kezdésének követelménye tőle ered,⁵⁰ amit az itáliai költészetben Galeottótól Polizianóig a tiszta formák igényének jegyében alkalmaztak. Ugyancsak sidoniusi allúzióknak látszik a *De se ipso* c. vers zárlata: *At nunc ex aequo divisa est gloria nobis: vinco materia, vincitis eloquio*, amely a *materia est maior, si mihi Musa minor*⁵¹ átköltésének tűnik. Ugyanez mondható el a fentebb már említett Damoklész-történet janusi utalásáról (243), amelyben korábban Cicero hatását látták.⁵² Vadász Géza Janus műveinek filológiai vizsgálatakor konkrét példákkal is illusztrálta a Sidoniusszal kapcsolatba hozható lehetséges nyelvi egyezéseket.⁵³ Csorba Győző ezen túlmenően a műfaji befolyást is kimutatta,⁵⁴ és különösen a *Guarino-panegyricus* 95–98. és 174.⁵⁵ sorában látja Sidonius hatását. Ennek alapján kijelenthetjük, hogy Janus Pannonius is olvasott Sidonius, sőt azt is tudhatjuk, hogy Itáliából, feltehetően Firenzéből ismerte. Költeményeinek allúziói a legjobb bizonyítékok erre, ugyanis ezek működési mechanizmusa éppen abban áll, hogy mind a szerző, mind a célközönség érti, hogy mire vonatkozik. A firenzei kapcsolat Sidonius reneszánsz kori recepciójának tekintetében

⁴⁸ Janus Pannonius 292.

⁴⁹ *Régi magyar* (1990: 130). Vö. Sid. *Carm.* 9, 236.

⁵⁰ Sid. *Carm.* 23, 25–27.

⁵¹ „Ámde azóta dicsőségtek fele része miénk lett: stílusban tietek, tárgyban enyém a babér.” (Ford. KÁLNOKY L.); Sid. *Carm.* 6, 36: „legyen bár a téma hatalmas, ha Múzsám kicsiny” (Ford. T. HORVÁTH Á.)

⁵² RITOÓK (1975: 413).

⁵³ VADÁSZ (1993: 29; 34–35; 132; 151; 229). A lehetséges egyezéseket TÖRÖK László (1994: 420–421) recenziójában még tovább bővítette.

⁵⁴ CSORBA (2008: 203–262).

⁵⁵ CSORBA (2008: 228; 231).

igen fontos,⁵⁶ hiszen innen eredeztethetjük azt a hatást,⁵⁷ amely a magyar irodalom számára is ismertté és fontossá tette szerzőnket.

Janus Pannonius Sidoniusszal való találkozása talán Petrus Cenninius műhelyéből ered, és lehet, hogy éppen ő ajánlhatta a könyvmásolót Mátyásnak. Csapodiné Gárdonyi Klára bizonyította, hogy Jankovich Miklós még látta Mátyás számadáskönyveit, amelyek alapján a Corvinák Cenninius-kódexei kapcsán egy, a firenzei könyvkiadónak szóló másolói megbízásról, és nem egyszerű könyvvásárlásról van szó. Cenninius Janus Pannoniusszal való ismeretsége Vespasiano Bisticci könyvkereskedőhöz kapcsolódik,⁵⁸ aki bevezette őt Cosimo de' Medici udvarába. Részben ez alapozza meg annak lehetőségét, hogy Janus ennek viszonzásául ajánlhatta Cenniniust Mátyásnak. Bisticci és Cennini között ugyanis családi kapcsolat is volt.

A magyar irodalomban tehát Claudianus és Sidonius nyomán Janus Pannoniusszal kezdődően virágzásnak indult a dicsőítő költemény műfaja. Hatása sokkal mélyebb és tovább tartott, mint Itáliában, ahol a XVI. században már veszített népszerűségéből. Nálunk még Istvánffy Miklós 1564-ben Oláh Miklós tiszteletére írt *panegyrica* kapcsán is felvetődik Claudianus és Sidonius hatásának lehetősége.⁵⁹ A *panegyricus*-irodalomban meghonosított epikus keret, a szerkezeti felépítés és a részletezett elbeszélés mindenképp tőlük származik, ezt pedig átvitték más irodalmi műfajokba is.

A XVI–XVII. századi értékes kéziratgyűjtemények anyagáról készített feljegyzések már a Sidonius-művek közvetlen birtoklását jelzik. A legtöbb ide vonható adat a Bakócz Tamás köré csoportosuló értelmiség köréből való. Eck Bálint (1494–1556) 1515-ben jelentette meg a *De arte versificandi opusculum*⁶⁰ c. munkáját. Ebben a költészetben a példák között Sidonius is szerepelt.⁶¹ Eck 1517 körül a bártfai iskola rektora lett, így ettől számíthatjuk Sidonius kétségtelen tankönyvi jelenlétét. Sidoni-

⁵⁶ A kérdésre ld. LOBATO (2014).

⁵⁷ A kérdésre ld. LOBATO (2020).

⁵⁸ CSAPODINÉ (1958: 14skk).

⁵⁹ KISS (2018: 207–224).

⁶⁰ ECK (1515).

⁶¹ *Sidonius quoque Apollinaris idem docet de laudibus Narbonis ubi scribit. Horum nomina quum referre versu Affectus cupiat: metrum recusat.* ECK (1515: 34), GUITMAN (2009: 46).

us megjelenése a magyarországi oktatásban Eck által már biztos pont, és nem csupán feltételezés. Mivel korábbi konkrét adatot nem találtam, úgy gondolom, Eck munkája lehetett az első, a magyar oktatásban is felhasznált könyv,⁶² amely Sidonius költői képei és verselése kapcsán továbbvitte a költészetten középkori – európai tankönyvek általi – iskolai hagyományát. Sidonius még tudott görögül,⁶³ így késői olvasói számára a görög versmérték és annak latinizált formakincsének egyedülálló forrása volt.⁶⁴

A másik, Bakócz köréhez tartozó személy, akinek könyvtárában Sidonius-kötet található, Johann Dernschwam⁶⁵ (1494–1568/69). Ő 1514-ben került Magyarországra. Leltárában a 6384. és a 6385. tétel bizonyítja,⁶⁶ hogy a Theoderich bemutatását tartalmazó Sidonius-levél (*Ep.* 1, 2) közkézen foroghatott. Ez az *epistola* nem önálló mű volt, hanem egy 1531-es Procopios-kiadás melléklete, amelyből külön kiemelték és lajstromozták. Ugyanígy jártak el a bécsi könyvtárban őrzött, Endlich⁶⁷ által CCCLXIII szám alatt olvasható szövegek esetében is. Ez Cassiodorus levélgyűjteménye, a *Variae* mellett Sidonius három levelét (*Ep.* 1, 8; 6, 11; 1, 2) is tartalmazza. A kézirat 1375/1380 között keletkezett.⁶⁸ Ez korábbi bizonyíték arra, hogy a Theoderich-leírást tartalmazó levél más művek állandó mellékleteként széles körben terjedt,⁶⁹ mellékelték Procopioshoz⁷⁰ és Cassiodorus kiadásaihoz is.⁷¹ A királytükörök erénykatalógusá-

⁶² Eck forrásai Tortellius, Despauterius, Celtis, Bebel, Laurentius Corvinus és Ulrich von Hutten voltak.

⁶³ Pl. Sid. *Ep.* 4, 12, 1.

⁶⁴ Hexameter, *hendecasyllabus phalaecius* (*Carm.* 9, 14, 24), *jambikus senarius* (*Carm.* 40), de az anagrammák egyik formáját, az általa *recurrentes versus*nak nevezett metrikai játékot is bemutatja. Sid. *Ep.* 9, 14, 6. Összefoglalóan Sidonius verselésére ld. CONDORELLI (2020).

⁶⁵ KISS (2019: 483, 55. jz).

⁶⁶ BERLÁSZ–KEVEHÁZI–MONOK–VARGA (1984: 30; 232).

⁶⁷ Cod. Vindob. lat. 79. ENDLICH (1836: 253–254).

⁶⁸ DOLVECK (2020: 342).

⁶⁹ Pl. a Dernschwam-leltár 6384. és 6385. tétele szerint egy 1531-es Procopios-kiadásban, amit megtalálhatunk a Nagyváradai Római Katolikus Egyházmegyei Könyvtár régi állományában is. EMÓDI (2005: 318).

⁷⁰ PROCOPIUS (1531: 689–690), EMÓDI (2005: 128; 318).

nál már említett mű tehát nem merült feledésbe, hanem a portrétól elvárt műfaji szabályok alapjául szolgált. Ennek előzménye, hogy a francia irodalomban a XIII. századra rögzült egy sablon az emberek bemutatásának módjáról, amely Sidoniust vette mintául. A kánont Geoffroi de Vinsauf fogalmazta meg az 1200 körül írt *Documentum de arte versificandi* című művében. Ebben egyértelmű a minden prózaíró számára követendő példa: *Si tamen affectatis prosaica, recurrite ad secundam epistolam Sidonii, ubi describit regem Theodoricum quantum ad habitum corporis, quantum ad mensam, quantum ad ludum, quantum ad alia.*⁷²

A levél ismétlődő kiadásainak megléte alátámasztani látszik azt, hogy a portré és a *panegyricus* műfaji mintájául nálunk is ez szolgált.⁷³ Sidonius *exemplum*ként szerepelhet a *propemptikon* XV. századra önállóvá váló, és Magyarországon is populáris⁷⁴ műforma esetében is. Már maga a műfajra használt szó is csak Statiusnál és Sidoniusnál fordult elő, így a sidoniusi példa, szintén külföldi közvetítéssel, elért hozzánk is.⁷⁵

A kötetek pusztta birtoklásán túl Sidonius a XV–XVI. században jelen volt allúziók és konkrét *citatumok* formájában is. Példa rá a korai fordításirodalom egyik darabja, a Prágai András által közreadott *Fejedelmeknek serkentő órája*.⁷⁶ A mű Antonio de Guevara (szül. 1485 körül) királytükrenek fordítása. Az eredeti szövegtől eltérő latin fordítás, amelyet aztán Prágai ültetett át magyarra, Johannes Conrad Wanckel (1553–1616) munkája, és ötször is utal Sidoniusra. A királytükrök forrásairól

⁷¹ Pl. egy Hervagius-kiadás: OSZK Ant. 808. és egy 1600-as párizsi: OSZK Ant. 6568 (BNH Cat. C 424).

⁷² Idézi: FARAL (1924: 273).

⁷³ Ez a levél már a korai középkortól kezdődően például szolgál Sidonius egyéb műveivel együtt. Pl. Galfredus de Vinosalvo XII. századi angol nyelvész *Poetria nova* és *Documentum de arte versificandi* c. műveiben mindkét műfaj, a vers és a próza példaként szerepel. Ld. FARAL (1924: 197–262; 265–320).

⁷⁴ A műfaj magyar vonatkozásait MÓRÉ Tünde (2015) vizsgálta doktori disszertációjában.

⁷⁵ Stat. *Silv.* 3, 2 az első, amely ezt a műfaji megjelölést mutatja. Tőle veszi át Sidonius, és ezzel műfajt is teremt. Sid. *Carm.* 24, ld. SANTELIA (2002). A műfajként való önállósodás eredetére P. HARSTING kifejezetten Sidoniust hozza példának. HARSTING (1995: 208–209). A protestáns búcsúversek műfajára nálunk mindketten hatottak.

⁷⁶ FAZEKAS (2012: 192, 10. jz).

korábban elmondottakat támasztja alá, hogy éppen vele egészítette ki de Guevara szövegét. A Prágai-féle Sidonius fordítások egészen pontosak,⁷⁷ látszik rajtuk a szöveg elmélyült ismerete. Nem tartom valószínűnek, hogy Prágai pusztán a Wanckel-féle beszúráásokból dolgozott volna, ugyanis szerzőnk latinsága elég bonyolult ahhoz, hogy szövegkörnyezetükből kiragadva ilyen jól fordítsák őket. A mű filológiai elemzése kapcsán Fazekas Sándor tanulmánya⁷⁸ – a Sidonius–Statius hatásról fentebb elmondottakat alátámasztva – azt is bizonyítja, hogy Sidonius Statiusra visszamenő, ellentétekre épülő stílusa a késő-reneszánsz jelentős szerzőjének, Rimay Jánosnak a költészetére is hatott. Az biztos, hogy Prágainak a Wanckel-féle kiegészítések a rendelkezésére álltak, de azt nem tudjuk bizonyítani, hogy Rimay honnan ismerte.⁷⁹ Fazekas Sándor egy másik cikkében⁸⁰ a „bíborrongy-toposz”⁸¹ elemzése kapcsán kifejti, hogy ez a Sidoniustól eredő motívum Rimayn keresztül Laskay Jánoson és Madách Gáspáron át egészen Gyöngyösiig kimutatható.

A magyar középkori és főleg a reneszánsz irodalom kapcsán tehát elmondhatjuk, hogy ismerték Sidonius Apollinarist. Művei az iskolai példatárak válogatásától a teljes *corpus*ig mind kéziratban, mind nyomtatott formában terjedtek. Főként műfaji *exemplum*ként szerepelt (*suasoria*, *epistola*, *panegyricus*, *propempticon*, jellemzés), de költői formakincse, az antikot a vallásossal ötvöző gondolatvilága által is hatott a születőben lévő magyar irodalomra. Történeti forrásként még nem használták. A Theoderich királyt bemutató levele nem a gótok története, hanem a leírás műfaji kliséje miatt volt népszerű, a hunok neve pedig csak Vitéz

⁷⁷ „Az jó esztendő nem az bevsegről kell dicsírni hanem az jó Fejedelmsegről”: Sid. Ep. 3, 6, 3: „Legalábbis az egyszerű provinciálisok gyakran mondogatják, hogy nem az a jó esztendő, mikor bőséges a termés, hanem amikor jó a kormányzás.” (Ford. T. HORVÁTH Á.) stb.

⁷⁸ FAZEKAS (2012: 189–196).

⁷⁹ Ugyanis sem az ő, sem a neki a *Fejedelmek serkentő óráját* megküldő I. Rákóczi György erdélyi fejedelem általunk ismert könyvjegyzékein nem szerepelt. Azonban nem lehetetlen, hogy a Rákóczi-könyvtárban megvolt. A fejedelem ugyanis eszmei példaképének tekintette Mátyást, nemcsak mint uralkodót, de mint könyvtáralapítót is.

⁸⁰ FAZEKAS (2015: 275–284).

⁸¹ Sid. Ep. 2, 10, 1: *sic omnes nobilium sermonum purpurae per incuriam vulgi decolorabuntur*; Sid. Ep. 9, 13, 5, 18–19: *opulentet ut meracol bibulum colore vellus*; stb.

Jánosnak szúrt szemet. Sidonius mégis bekerült a tankönyvekbe. Bírálói főként arra hivatkozva szoktak csodálkozni ezen, hogy hiányzott belőle az eredetiség. Azonban az *imitatio* nagymestere volt. Róma egész költészete a horatiusi *Aeolium carmen ad Italos[...]modos*⁸²-on alapszik, mind műfaji, mind metrikai, mind pedig gondolati tekintetben tele van átköltésekkel és átvételekkel. Ily módon Sidonius az antikvitás iránti érdeklődés feléledésének időszakában kitűnő példatárnak és valóságos formai kincsésbányának bizonyult.

Források

- BEBEL 1506 H. BEBEL, *Ars versificandi et carminum condendorum cum quantitatibus syllabarum*, Tübingae, 1506.
- BÉL 1735 BÉL M., *Adparatus ad historiam Hungariae...*, Posonii, 1735.
- BÉL 1742 BÉL M., *Notitia Hungariae novae historico geographica...* 1–4, Viennae, IV. Bars XXIV, 1742.
- CASSIODORUS 1600 M. A. CASSIODORUS, *Opera omnia... Epistola de Theoderico rege...*, Parisiis, 1600.
- CELTIS 1486 K. CELTIS, *Ars versificandi et carminum*, Lipsiae, 1486.
- CORVINUS LAURENTIUS 1496
CORVINUS L., *Structura carminum*, Leipzig, 1496.
- DE GUEVARA 1529 A. DE GUEVARA, *Libro áureo de Marco Aurelio*, Valladolid, 1529.
- DESPAUTERIUS 1511 J. DESPAUTERIUS, *Ars versificatoria*, Paris, c. 1511.
- ECK 1515 V. ECHII, *De versificandi arte opusculum omnibus studiosis ad poeticam anhelantibus...*, Cracovia, 1515.
- PRÁGAY 1628 PRÁGAY A., *Feiedelmeknec serkentő oraia az az Marcus Aurelius csaszarnak eleteről az hires Guevarai Antaltól...*, Bártfa, 1628.
- GALFREDUS DE VINOSALVO 1924
Galfredus de Vinosalvo, in: E. Faral, *Les arts poétiques du XIIe et du XIIIe siècle*, Paris, 1924, 197–262, 265–320.
- HUTTEN 1511 U. von HUTTEN, *De arte versificandi...*, Norimbergae, 1511.
- JANUS PANNONIUS 1987
V. KOVÁCS S. (szerk.), *Janus Pannonius összes munkái*, Budapest, 1987.
- PETRUS PICTAVIENSIS
P. PICTAVIENSIS, *Panegyricus ad Petrum Venerabilem*, Migne PL 189. Paris, 1854.

⁸² Hor. *Carm.* 3, 30, 12–13.

- PROCOPIUS 1531 *Procopii Caesariensis de rebus gothorum, persarum ac vandalorum libri VII*, Basileae, 1531.
- RIMAY 2002 RIMAY J., *I. Rákóczi Györgynek*, in: Hargittay E. (vál.), *Régi magyar levelestár – XVII. század*, Budapest, 2002.
- SIDONIUS 1473 A. SIDONIUS, *Opera*, Utrecht, 1473.
- SIDONIUS 1498 G. B. PIO (ed.), *Sidonii Apollinaris poema Aureum eiusdemq[ue] epistole*, Mediolanum, 1498.
- SIGEBERTUS SIGEBERTUS G., *De scriptoribus ecclesiasticis*, Migne PL 160, Paris, 1854.
- TORTELLIUS 1484 J. A. TORTELLIUS, *Commentariorum grammaticorum de orthographia dictionum e Graecis tractarum opus*, Venezia, 1484.

Felhasznált irodalom

Árpád-kori és Anjou-kori levelek

- MAKKAY L. – MEZEY L. (szerk.), *Árpád-kori és Anjou-kori levelek. XI–XIV. század*, Budapest, 1960.
- ÁBEL 1879 ÁBEL J., *Janus Pannonius életéhez és műveihez*, EPhK, 3 (1879), 1–18.
- ÁBEL 1880 ÁBEL J., *Adalékok a humanismus történetéhez Magyarországon*, Budapest, 1880.
- ADAMIK 2008 ADAMIK T., *Szent István király Intelmei prológusának forrásai*, *Vallástudományi Szemle*, 4 (2008/1), 155–179.
- ANTON 1968 H. H. ANTON, *Fürstenspiegel und Herrscherethos in der Karolingerzeit*, *Bonner Historische Forschungen* 32, Bonn, 1968.
- ANTON 1989 H. H. ANTON, s. v. „*Fürstenspiegel*”, in: *Lexikon des Mittelalters*, IV, München, 1989, 1040–1049.
- ANTON 2000 H. H. ANTON, s. v. „*Fürstenspiegel*”, in: *Der neue Pauly: Enzyklopädie der Antike*, XIV, Stuttgart, 2000, 76–81.
- BERLÁSZ–KEVEHÁZI–MONOK–VARGA 1984
BERLÁSZ J. – KEVEHÁZI K. – MONOK I. – VARGA A. (szerk.), *A Dernschwam-könyvtár: egy magyarországi humanista könyvjegyzéke, Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*, 12, Szeged, 1984.
- CATALOGUS INCUNABULORUM 1970
SAJÓ G. – SOLTÉSZ E. (szerk.), *Catalogus Incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur*, vol. 2, Budapest, 1970.
- CHRONOPOULOS 2010 T. CHRONOPOULOS, *Brief Lives of Sidonius, Symmachus, and Fulgentius Written in Early Twelfth Century England?*, *The Journal of Medieval Latin*, 20 (2010), 232–291.
- CHRONOPOULOS 2020 T. CHRONOPOULOS, *Glossing Sidonius in the Middle Ages*, in: G. Kelly – J. van Waarden (eds.), *Edinburgh Companion to Sidonius*, Edinburgh, 2020, 643–664.

- CONDORELLI 2020 S. CONDORELLI, *Metrics in Sidonius*, in: G. Kelly – J. van Waarden (eds.), *Edinburgh Companion to Sidonius*, Edinburgh, 2020, 440–462.
- CURTIUS 1973 E. R. CURTIUS, *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*, Bern – München, 1973.
- CSAPODINÉ 1958 CSAPODINÉ G. K., *Mátyás király könyvtárának scriptorai. Petrus Cenninius*, Országos Széchényi Könyvtár kiadványai XLV., Budapest, 1958.
- CSAPODINÉ 1974 CSAPODINÉ G. K., *Ismeretlen korvina a Vatikáni Könyvtárban*, MKSz, 90 (1974/3–4), 217–221.
- CSAPODINÉ 1979 CSAPODINÉ G. K., *Les manuscrits copies par Petrus Cenninius. Liste revue et augmentée*. (Miscellanea codicologica F. Masai dicata.) Bruxelles, 1979, 413–416.
- CSONTOSI 1884 CSONTOSI J., *A bécsi udvari könyvtár hazai vonatkozású kéziratai*, MKSz, 9 (1884/1–6), 157–308.
- CSORBA 2008 CSORBA GY., *Panegyricus ad Guarinum Veronensem*, in: Török L., *Janus-arcok: összegyűjtött tanulmányok, recenziók, fordítások és kommentárok*, Budapest, 2008, 203–262.
- DÉRI 2005 DÉRI B., „... tenui pendentia filo ...”. *Ovidius-distichon egy Árpád-kori oklevélben*, LK, 76 (2005/2), 5–12.
- DOLVECK 2020 F. DOLVECK, *The Manuscript Tradition of Sidonius*, in: G. Kelly – J. van Waarden (eds.), *Edinburgh Companion to Sidonius*, Edinburgh, 2020, 479–542.
- EMÓDI 2005 EMÓDI A., *A Nagyvárad Római Katolikus Egyházmegyei Könyvtár régi állománya 1.*, Budapest – Nagyvárad, 2005.
- ENDLICH 1836 S. L. ENDLICH, *Catalogus codicum philologicorum latinorum bibliothecae palatinae Vindobonensis*, Vindobona, 1836.
- FABRICIUS 1858 J. A. FABRICIUS, *Bibliotheca Latina Mediae et Infimae Aetatis*, Florentia, 1858.
- FARAL 1924 E. FARAL, *Les arts poétiques de XIIe et de XIIIe siècle*, Paris, 1924.
- FAZEKAS 2012 FAZEKAS S., *A gyöngy és az árpaszem. (Prágai András: Fejedelmeknek serkentő órája)*, in: Kecskeméti G. – Tasi R. (szerk.), *Filológia és textológia a régi magyar irodalomban. Tudományos konferencia, Miskolc, 2011. május 25–28.*, Miskolc, 2012, 189–196.
- FAZEKAS 2015 FAZEKAS S., *Az elme és a kelme. Új irodalomelméleti toposz azonosítása a 17. század verses irodalmában és a Fejedelmeknek serkentő órájában*, in: Jankovics J. – Jankovits L. – Szilágyi E. R. – Zászkaliczky M. (szerk.), *Stephanus noster. Tanulmányok Bartók István 60. születésnapjára*, Budapest, 2015, 275–284.
- FOHLEN–JEUDY–RIOU–PELLEGRIN 1982 J. FOHLEN – C. JEUDY – Y. RIOU – É. PELLEGRIN – BIBLIOTECA APOSTOLICA VATICANA (eds.), *Les manuscrits classiques latins de la Bibliothèque Vaticane*, tom. 2, 2.: *Fonds Palatin, Rossi, Ste-Marie Majeure et Urbinata*, Paris, 1982.

- GERECZE 1897 GERICZE P., *A Somogyvári szent Egyed (Aegidius)-monostor-templom maradványai*, *Archaeologiai Közlemények*, 20 (1897), 131–160.
- GUITMAN 2009 GUITMAN B., *A bártfai reformáció első évtizedei és kapcsolatrendszere*, Doktori (PhD) értekezés, Piliscsaba, 2009.
- HARSTING 1995 P. HARSTING, *Latin Valedictory Poems of the 16th Century. Tradition and Topicality of a Classical Genre*, in: M. S. Jensen (ed.), *A History of Nordic Neo-Latin Literature*, Odense, 1995, 203–218.
- HAVAS 2002 HAVAS L., *Sallustius kéziratosságyományozódásához. Újabb szempontok a Szent Istvának tulajdonított «Intelmekek» forrásaihoz*, *Könyv és könyvtár*, 24 (2002), 5–32.
- HAVAS 2012 HAVAS L., *A Szent István-i Intelmekek mint a teokratikus keresztény monarchia eszményének úttörő jelentőségű metaforikus műfaji megszóllatása*, *ItK*, 116 (2012/4), 363–379.
- HORVÁTH 1935 HORVÁTH J., *A magyar irodalmi műveltség megozslása*, Budapest, 1935.
- JUHÁSZ 2019 JUHÁSZ P., *Anonymus: fikció és realitás. Az Álmos-ház honfoglalása*, Szeged, 2019.
- KISS 2018 KISS F. G., *Istvánffy Miklós Oláh-panegyricusa*, in: Ács P. – Tóth G., „A magyar történet folytatója.” *Tanulmányok Istvánffy Miklós-ról*, Budapest, 2018, 207–224.
- KISS 2019 KISS F. G., *Origin Narratives*, *HHR*, 8 (2019), 471–496.
- LÁNYI 1866 LÁNYI K., *Magyar egyháztörténelem 1. (889–1526)*, Knauz N. (átdolg.), Esztergom, 1866.
- LOBATO 2014 J. H. LOBATO, *El Humanismo que no fue. Sidonio Apolinar en el Renacimiento*, Bologna, 2014.
- LOBATO 2020 J. H. LOBATO, *Sidonius in the Middle Ages and the Renaissance*, in: G. Kelly – J. van Waarden (eds.), *Edinburgh Companion to Sidonius*, Edinburgh, 2020, 665–686.
- MAILLARD–MONOK–NEBBIAI 2009 J.-F. MAILLARD – MONOK I. – D. NEBBIAI (eds.), *Matthias Corvin, les bibliothèques princières et la genèse de l'État moderne*, Budapest, 2009.
- MÓRÉ 2015 MÓRÉ T., *Ars peregrinandi. A 16. századi wittenbergi magyar peregrinusok neolatin búcsúztatóverseinek vizsgálata hazai és nemzetközi kontextusban*, Doktori (PhD) értekezés, Debrecen, 2015.
- RÉGI MAGYAR 1990 ÁCS P. – JANKOVICS J. – KŐSZEGHY P. (szerk.), *Régi magyar irodalmi szöveggyűjtemény I.*, Budapest, 1990.
- RITOÓK 1975 RITOÓK Zs., *Janus Pannonius görög versfordításai*, in: Kardos T. – V. Kovács S. (szerk.), *Janus Pannonius (Tanulmányok)*, *Mem. Saec. Hung.* 2., Budapest, 1975, 407–438.
- SANFORD 1924 E. M. SANFORD, *The Use of Classical Latin Authors in the Libri Manuales*, *TAPhA*, 55 (1924), 190–248.

- SANTELIA 2002 S. SANTELIA (ed.), *Sidonio Apollinare. Carme 24, propempticon ad libellum*, Quaderni di "Invigilata Lucernis" 16, Bari, 2002.
- SZÖRÉNYI 1982 SZÖRÉNYI L., *Galeotto filozófiai értekezéseinek antik forrásai*, ItK, 86 (1982), 46–52.
- T. HORVÁTH 2001 T. HORVÁTH Á., *Caius Sollius (Modestus) Sidonius Apollinaris*, in: Havas L. (szerk.), *Bevezetés az ókortudományba IV.*, Debrecen, 2001, 383–387.
- T. HORVÁTH 2002 T. HORVÁTH Á., *A Római Birodalom latin nyelvű levelezésének három évszázada*, Szeged, 2002.
- TABULAE CODICUM 1864–1899
Tabulae codicum manu scriptorum praeter graecos et orientales in Bibliotheca Palatina Vindobonensi asservatorum, Wien, 1864–1899.
- TÖRÖK 1994 TÖRÖK L., *Vadász Géza: Janus Pannonius epigrammái. Műelemzések és magyarázatok*, ItK, 98 (1994/3), 420–429.
- VADÁSZ 1993 VADÁSZ G., *Janus Pannonius epigrammái. Műelemzések és magyarázatok*, Budapest, 1993.
- VÉBER 2006 VÉBER J., *Az idősebb Filippo Beroaldo és Váradi Péter barátsága könyvajánlások tükrében*, MKSz, 122 (2006/4), 397–419.
- VIZKELETY 2015 VIZKELETY A., *A könyv kialakulása, használata, gyűjtése, terjesztése*, MaTud, 176 (2015/4), 416–420.

Sidonius in the Medieval and Renaissance Hungarian literature

The collection of poems and letters from Sidonius had already been used as a genre pattern and a stylistic example in Medieval Europe. The article follows the publication of Sidonius from genre referrals to the real fame of his works appearing in quotations as well.

Keywords: Sidonius, imitation, example, *speculum regis*, *suasoria*, *propempticon*, *panegyricus*, *epistola*, allusion